

МАЛОЛЕТНИЧКО ПРЕСТУПНИШТВО У СРБИЈИ КРАЈЕМ XIX ВЕКА

Апстракт: Рад је посвећен истраживању малолетничког преступништва у Краљевини Србији, посебно утицају казнено-правних институција на даљи развој њихове појаве током последњих деценија XIX и почетком XX века.

Појаву малолетничког преступништва у размерама и облицима какви су већ постојали у развијеним државама средње и западне Европе, Србија је доживела сразмерно касно.¹ Скромна законска регулатива и преузимање већ готових образаца при кажњавању урбаног преступништва млађих указују на чињеницу да државна власт тај проблем у почетку није познавала као посебно значајан.² Тек од средине XIX века положај малолетних чланова српског друштва, уз начела традиционалног васпитања, одређивали су и параграфи позитивног законодавства.³

Према одредбама Казненог законика из 1860. године, васпитавање и кажњавање деце узраста до 12 година налазило се у искључивој надлежности родитеља и старатеља. С друге стране, законик садржи и одредбе о правној заштити млађих. Нарочито оштрим казнама законодавац је претио оним родитељима који своју децу одбаце или занемаре. Граница до које је дете сматрано за потпуно несамостално и неспособно да се о себи брине, била је седма година. Законик је санкционисао и *немилосрдно* тучење жене (...) и *других домаћих*. Тиме је, макар декларативно, била ограничена и примена телесне казне за васпитне сврхе.⁴

Развијање послушности представљало је један од основних циљева, а телесна казна значајно помоћно средство, током мукотрпног процеса

¹ Организовани облици оружаног криминала на селу, попут хајдучије и разбојништва, представљали су током читавог XIX века много већу претњу личној и имовинској сигурности грађана и стабилности самог поретка него што су то могле бити претње урбаног, посебно малолетничког преступништва.

² Б. Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964, 101–102, 397, 405, 407.

³ *Казнијелни законик за полицајне преступнике*, Сборник закона и уредаба, V, Београд 1853, 129–186.

⁴ *Казнени закони и кривични судски послови*, Београд 1924, § – 55, 171, 172, 321, 349, 351.

васпитавања деце. Сећања на прве велике батине у детињству заузимају често веома значајно место у мемоарској литератури. На селу, казна је углавном била везана за грешке у обављању првих дечијих дужности – чувању стоке или радовима у башти.⁵ Приступ који је примењиван у градској средини, није се битно разликовао. Ево шта о томе каже један од савременика, представник имућнијих редова београдског друштва: *До шесте године бије нас мајци, а брани оца; од шесте године бију нас оца и учишељи, а шешу нас мајци; после школовања узима нас полиција под своју команду, којој је бајина главна узданица. Тако је у нас тајна васпитања омладине у бајини.*⁶

Телесна казна примењивана је и у школској учионици. Иако је постојало мноштво суптилних дисциплинских мера које су јачале учитељев ауторитет, обред кажњавања ученика најчешће је започињао скидањем чакшира. Сећања на основну школу у Србији XIX века, везана су зато за страх од врбових, лескових и дренових шиба и прUTOва.⁷ Односи између мајстора и шегрта имали су доста заједничког са режимом који је владао у кућној задрузи и школи. Склапањем уговора о обуци кандидата, вршен је пренос очевог ауторитета на мајстора чији је заповедничко-хранилачки став подразумевао и право телесног кажњавања за васпитне сврхе. Произвољно коришћење тога права био је узрок честих сукоба, чему је допринело и то што је доста дечака послато на занат по казни, због слабог успеха у школи или лошег владања.⁸

Уколико савети родитеља, старатеља или наставника не би уродили плодом, на ред је ступала држава. Иако је граница пунолетства у Србији износила 21 годину, малолетник је постајао законски одговоран већ са навршених 12 година.⁹ Сваки поступак појединца кажњив по трећем одељку Казненог законика, налазио се у судској надлежности полиције. Реч је о читавом низу мањих повреда закона познатих под заједничким називом – иступ. Иступ је лењост, кршење задате речи, непристојно понашање на јавном месту, те мање штете настале непажњом или ситније преваре и крађе.¹⁰

⁵ Ж. Мишић, *Моје усјомене*, Београд 1985, 19; М. Милићевић, *Усјомене 1831–1855*, Београд 1952, 10–13.

⁶ В. Јовановић, *Усјомене*, Београд 1988, 31.

⁷ М. Марковић, *Моје усјомене*, Београд 1906, 4–5; Ж. Мишић, нав. дело, 23–24; Н. Петровић, *Дечији јади*, Београд 1879, 10–15.

⁸ *Казнени законик*, § – 322, 350, 355; Т. Миленковић, *Тасин дневник*, св. 1, Београд 1906, 33–35, 63; В. Ђорђевић, *Министар у ајсу*, Београд 1909, 275–279; Н. Петровић, нав. дело, 16–20; В. Јовановић, нав. дело, 30–31.

⁹ *Казнени законик*, § – 55, 56, 57, 58.

¹⁰ *Казнени законик*, § – 311, 314, 320, 323, 342, 360, 361.

Иступи малолетника најчешће су кажњавани телесно, новчано или затвором ретко. Телесна казна у присуству власти обилато је примењивана у Србији XIX века. Јавно батинање у дворишту полицијског начелства, осим физичког бола, требало је да изазове стид кажњеног и упозори посматраче. Казнена политика према ситном преступништву млађих која се заснивала на пруту и камцији, окончана је крајем 1873. године, када је у Србији укинута телесна казна.¹¹ Лишен права физичког кажњавања потчињених, бирократских апарат убрзо се нашао пред још озбиљнијим искушењима.

Масовне миграције и прилив становништва у градове у време српско-турских ратова, довели су до нових друштвених превирања. Придошлице из унутрашњости, често оскудног материјалног стања, у наредном периоду су чиниле читаву трећину престоничке популације. На периферији Београда ницали су квартави ниских, јевтиних кућа, намењених издавању. Већ крајем XIX века половина становника престонице живела је у стамбеним јединицама које су се састојале од једне собе и кујне. Здравствене статистике указивале су на то да је проценат оболелих од туберкулозе у Београду био у сталном порасту.¹²

Још очигледнија последица српско-турских ратова била је појава мноштва деце без родитеља. Призори деце просјака пред црквама и на гробљима Београда остали су савременицима у непријатној успомени.¹³ Ово је, међутим, био само један од проблема с којима се у том тренутку борила државна администрација. Питања опште здравствене заштите и бриге о немоћнима и старима, такође су честа.¹⁴ Оснивањем *Друштва за сиройну децу*, крајем 1879. године, престоничка елита покушала је да бригу о деци без родитеља повери милосрђу читаве заједнице. Скромна финансијска средства и слаб одзив грађана, ограничавали су домете те приватне иницијативе. Тек је отварање дома за сирочад, 1887. године, делимично ублажило оштрину тог друштвеног питања.¹⁵

¹¹ Б. Перуничѳ, *Управа вароши Београда 1820–1912*, Београд 1970, 121–122, 125; М. Марковић, нав. дело, 14.

¹² *Историја Београда II*, Београд 1974, 275–291; С. Матавуљ, *Из београдског живоѳа*, Београд 1948, 43–48, 57–59.

¹³ Историјски архив Београда, Управа вароши Београд, кутија 1710, док. 93, 109, 131.

¹⁴ Н. Петровић, нав. дело, 33–35; 110; Л. Поповић, *Пушовање ѳо новој Србији*, Београд 1950, 58–60.

¹⁵ Крајем XIX века у дому је боравило стотинак питомаца из читаве земље, узроста од 5 до 14 година. Пружајући им смештај, основно школско образовање и занатску обуку, ѳима је нуђена пристојна шанса за каснији повратак у друштво. *Педесетѳодишњица друштва за васѳиѳање и заѳиѳиѳу деце 1880–1930*, Београд 1930, 43, 51; *Србадија*, бр. 11–12, 1881.

Јавно мњење, које је показало извештајан степен разумевања према деци без родитеља, проблем малолетничког преступништва без двоумљења је препустило кривичном систему. Сличну врсту пасивности показивала је и дневна штампа. Као узредна тема појединих листова, проблем посрнуле младежи јавља се искључиво у пригодном контексту забринутости над будућношћу земље. Новински написи понављали су већ познате оптужбе да омладину школује кафана, да је она без виших идеала, да заборавља значајне тренутке новије српске прошлости.¹⁶ Питање одговорности саме заједнице, вешто је замагљено његовим преношењем са деце преступника на школу и васпитаче, читаво друштво, његове излечиве и неизлечиве болести.¹⁷

У међувремену, званични подаци указивали су на сталан пораст малолетничког преступништва у Србији. Године 1883, на робију је послато 46 малолетника, 1885. њих 139, а 1888. чак 211. Надлежни су опазили да је пораст малолетничког преступништва у економски напреднијим северозападним областима био далеко већи него у неразвијеним југоисточним крајевима, уз српско-турску границу.¹⁸ Исповести малолетних прекршилаца закона, дате пред властима, звучале су слично. Злостављање и нечовечно поступање одраслих или губитак родитеља у раном детињству, обично претходили напуштању заједнице (најчешће сеоске) којој су до тада припадали. Каснији луталачки живот по варошким предграђима и познанства са искуснијим преступницима, увлачили су малолетнике у нове сукобе са властима.¹⁹

Питање, није ли и сама власт посредно допринела наглomu порасту малолетничког преступништва почетком осме деценије XIX века, само је на први поглед неумесно. После укидања телесне казне, 1873. године, читав низ иступа типичних за малолетнике кажњаван је полицијским затвором до месец дана. Та мера није била праћена благовременим преуређењем апсана у које је требало примити масу изгредника, кажњаваних до тада телесно. Смештена у помоћним просторијама полицијских начелстава, апсана је, условно речено, постала основна школа још неискусних прекршилаца закона. Највећа и са највећим бројем ухапшеника, била је главна апсана српске престонице.

¹⁶ Л. Поповић, нав. дело, 61–62; *Велика Србија*, бр. 85, 86, 1903; *Мале новине*, бр. 353, 1899.

¹⁷ Изузетак је (од 1897. године) чинио *Полицијски гласник*. Тај специјализовани часопис доносио је фотографије познатијих малолетних прекршилаца закона и упозоравао на њихову вештину, лукавост и телесне одлике.

¹⁸ В. Карић, *Србија – опис земље, народа и државе*, Београд 1887, 325–332.

¹⁹ *Србадија*, бр. 11–12, 1881; М. Жујовић, *О реформи наших казних завода*, Београд, 1887, 11; Т. Миленковић, нав. дело, 33–35, 57–58, 63, 67–68; Н. Петровић, нав. дело, 16–20.

Београдска апсана налазила се у подрумима главне полиције, зграде из турских времена на великој пијаци, преко пута Велике школе. Апсана је била подељена на два дела – заједничке просторије за простије иступнике и више засебних ћелија за смештај нарочитих притвореника. Боравак у засебној ћелији са постељним стварима донетим од куће и храном нарученом у локалној гостионици била је привилегија малобројних, углавном новинара и политичких криваца.²⁰ Остатак ухапшених, међу њима и малолетници, затваран је у заједничке просторије у које се могло сабити и до 100 душа. Непроветрене, пуне гамади и са недовољно светлости, заједничке просторије представљале су врло прометно место. Ту су слуге, шегрти и надничари сусретали професионалне прекршиоце закона – лопове, кесароше, скитнице и просјаче, ухваћене током редовних недељних рација. У апсани се најчешће боравило 10 до 15, а најдуже до месец дана. Упркос нездравим условима живота, та чињеница је затвореницима уливала извесну сигурност. У апсани су обнављана стара познанства или сукоби, играле се карте, разговарало.²¹

Положај млађих преступника у затворској средини мало се разликовао од оног у свету слободних. Осуђени због прошње, беспосличарења или просте крађе, они нису уживали поштовање професионалних прекршилаца закона. Ипак, своје дане у апсани малолетници су углавном проводили безбрижно. Слушајући приче одраслих ухапшеника и служећи као послуга за ситније послове, постепено су се привикавали на кажњенички начин живота. Пуштени на слободу, али протерани изван граница београдске општине, малолетници би се убрзо враћали натраг. Пре или касније уследило би ново хапшење, полицијска осуда, апсана и повратак улици. Та својеврсна игра, обично је претходила трајнијем познанству између појединца и казних институција.²²

Малолетници који су чешће боравили по апсанама били су у прилици да сазнају више о различитим криминалним вештинама. Искуснији ухапшеници у ћелији и многобројни јатаци на слободи, постајали су њихови нови учитељи и послодавци. У почетку су пред кандидате постављани једноставнији задаци – крађа јела и одевних предмета испред дућана или осматрање, чување страже и преношење порука. Талентованији малолетници, међутим, већ су проваљивали у приватне

²⁰ *Мале новине*, бр. 306, 1891.

²¹ Крајем прошлог века, у београдској апсани просечно је боравило 250 ухапшеника месечно. *Полицијски гласник*, бр. 15, 1897; Исто, бр. 24, 1899; Исто, бр. 10–11, 1903.

²² *Полицијски гласник*, бр. 4, 6, 1897; В. Ђорђевић, нав. дело, 25, 161–162, 215–216, 291; Т. Миленковић, нав. дело, 35–36.

куће, прелазећи тиме из света иступа у свет криминала.²³ За разлику од просте крађе, која је сматрана за лакшу повреду закона, обијање кућа и дућана без обзира на висину почињене штете, дефинисано је као опасна крађа. Казна је износила од 2 до 10 година робије али је већ за другу опасну крађу суд могао изрећи и смртну пресуду.²⁴

Преступи против имовине чинили су више од 50% свих казних дела у Србији. Малолетни преступници са нешто више од половине осуђених због опасне крађе уклапали су се у општи тренд.²⁵ Паљевине, телесне повреде, разбојништва и убиства чинили су остатак њихових кривичних дела. Када је реч о најтежем злочину – убиству са предумишљајем, осим чињенице да је највећи број малолетних починилаца потицао је са села, нема неких посебних правила. Једни су већ током ислеђивања признавали злочин и кајали се, док су други веровали да ће их малолетство заштитити од прописане казне. Од близу 1.500 убистава извршених у Србији током последњих пет година XIX века, више од 300 су починили малолетници.²⁶ Било је случајева хладнокрвног убиства комшије због простог користољубља, али и ирационалних убистава у свађи, те оцеубистава.²⁷

Док су плаховитост и насилништво још представљали битне одлике криминалних радњи на српском селу, већина варошких преступника користила је прилику да украде без физичког напада на жртву. Својеврсна урбанизација преступништва и померање његовог тежишта из села у вароши, била је изазвана оштрим мерама државног апарата против хајдучије и разбојништва. Време класичних друмских препада у Србији било је на заласку. Почетком XX века престонички преступници и сами су осуђивали сувишну употребу насиља при извршењу дела. Сматрали су да су то *веома злује сѝвари* које можда приличе *сеоским дивљацима*, али не и *цивилизованим* људима. Тврдећи то, на уму су вероватно имали овакве случајеве – *Два разбојника од њо 20 година, њежази из Лознице, њљачкали су на њуѝу и бежали у шуму, њозвани су од власѝи да се за 15 дана њредају или ће биѝи оглашени за хајдуке.*²⁸

Бити оглашен од власти, значило је, у ствари, бити стављен ван закона. Хајдука је свако могао потказати или убити, тражећи одговарајућу новчану награду која је била расписана. Београдски лопови,

²³ *Србадија*, бр. 11–12, 1881.

²⁴ *Казнени законик*, § – 223, 228а, 391, 391а; В. Ђорђевић, нав. дело, 315.

²⁵ *Сѝаѝисѝика кривичноз суђења у Краљевини Србији за ѡериод од 1897. до 1900. године*, Београд 1909, 726.

²⁶ *Сѝаѝисѝика*, 690–691.

²⁷ *Полицијски зласник*, бр. 5, 1897; Исто, бр. 14–15, 24, 1899.

²⁸ *Полицијски зласник*, бр. 10–11; Исто, бр. 17, 1899.

напротив, били су одлични познаваоци мрачних градских улица и ноћних навика престоничке полиције. Организовани у групе, пљачке кућа и дућана спроводили су по утврђеном плану и без проливања крви, тако да је почетком XX века чак 25% опасних крађа у Београду остајало нерасветљено.²⁹

Веома опрезне, бистрије малолетне провалнике није било једноставно ухватити.³⁰ На питање власти ко су и одакле су, давали су спреман одговор, поткрепљен преправљеним или украденим исправама.³¹ Прерушени у нечијег слугу, малолетни преступници путовали су широм земље. У новој средини најмили би се код каквог гостионичара или занатлије, вребајући прилику за наредну пљачку. Други су се упуштали у ситне и дрске преваре по трговинском језгру престонице. Лажно се представљајући, узимали су робу на поверење у име овог или оног наводног газде. Трећи, без сталног пребивалишта, специјализовали су се за крађу по пољопривредним сајмовима и вашарима провинцијских варошица. Своје главне жртве – неопрезне сељане, вребали су током општих гужви, вешти у одсецању кеса с новцем. Одважнији преступници покушавали су да своја криминална знања примене и ван граница Србије. Близина Саве и Дунава представљала је изазов за многе прекршиоце закона са обе стране границе.³²

Упркос несумњивој домишљатости, малолетни преступници би пре или касније падали у руке властима и бивали изведени на оптуженичку клупу. Током судских процеса они су сврставани у две узрасне категорије, на основу којих је ублажавана пресуда. Дечаци од 12 до 16 година као *недорасли*, могли су бити осуђени само трећином пуне казне, уколико би се доказало да су дело извршили *са разбором*. Они од 16. до 21. године, као старији малолетници, осуђивани су на две трећине прописане казне. Претходна криминална биографија такође је битно утицала на тежину изречене пресуде. Од уступака који је српски казнени систем учинио малолетним почетницима у преступу, вреди поменути неношење окова (од 1882. године), очување грађанских права и неизвршење смртне казне у случају злочина.³³

²⁹ Б. Маршићанин, *Управителјеве белешке*, I, Београд 1906, 164.

³⁰ Малолетни припадник четворочлане групе која је крајем 1898. године извела 9 опасних крађа у Београду, једини је успео да умакне потери. Скривен у горњим одајама једне гостионице наомак престонице, откривен је пар недеља касније, док је читао криминални роман *Златни мейџак*. *Полицијски гласник*, бр. 2, 1899.

³¹ *Полицијски гласник*, бр. 10–11, 12, 1899; Исто, бр. 13, 1903.

³² Разлика међу њима била је у томе што су они из Аустро-Угарске били вештији у финансијским преварама – лажним банкротствима и проневерима. *Полицијски гласник*, бр. 3, 4, 7, 12, 13, 15, 20, 1897; Исто, бр. 12, 1899.

³³ *Казнени законик*, § – 55, 56, 57, 58.

Први казнени завод у Србији основан је крајем 1851. године у Топчидеру, шумовитој котлини надомак Београда. Топчидерска робијашница основана је у јеку европске реакције, у непосредном суседству Аустријске монархије. Та чињеница имала је извесног утицаја на суштину казног концепта који се сводио на заједнички затвор, ношење окова и принудни рад.³⁴ Оснивање кажњеничке колоније на пространом државном имању у околини престонице, имало је и своје економске разлоге.³⁵ Оправка путева, обрада државних усева и остали јавни радови, били су обавеза робијаша.

Већ 1853. године учињен је и први покушај институционалног решавања питања малолетничког преступништва у Србији – слањем на преваспитавање у топчидерску казнену колонију. Ево извода из судског протокола Илије Андрејевића, старог 14 година – *Илија неће да иде у школу, нији занат да учи, него се скија више од једне године, био је кажњаван већ и предаји оцу на стиарање, али је од овог истио крао, и од других, тје као јосве рђавога владања дечко који се никаквим начином усавешовајти не може, (...) на 1. годину у ајсеничко радишије на Тојчидеру да се преда и тамо радним навикама научи.*³⁶ Године 1859. тај неуспели пројекат је прекинут, али су малолетници осуђени на издржавање затворске казне и наредних деценија слати у казнени завод у Топчидеру.³⁷

У робијашкој колонији бавили су се пољопривредним радовима. Веровало се да обделавање земље благотворно делује на душу малолетног преступника. Топчидерски расади воћака које су уређивали малолетници, изазивали су дивљење посетилаца.³⁸ Постојала је и могућност изучавања ковачког, браварског, дрводељског и других сродних заната. Теоријски, после одслужене казне и изученог заната, повратник у друштво могао је на поштен начин да зарађује за живот. У затвору је постојала и обавезна основна школска настава под надзором једног учитеља, те и духовна служба једног свештеника са истим – васпитним циљем.³⁹

Процес преваспитавања малолетних преступника није, међутим, текао према замислима управе казног завода. Затворски комплекс

³⁴ М. Фуко, *Надзирајти и кажњавати*, Нови Сад 1997, 11–12, 18.

³⁵ Осим у Топчидеру, робијаши су од 1869. године држани и по казаматима београдске тврђаве, а од 1878. и у нишкој робијашници. Осуђеници на затворске казне слати су од 1865. године у затвор у Пожаревцу. М. Жујовић, нав. дело, 3–4.

³⁶ ИАБ, УВБ, Евиденција полицијских криваца за 1853. годину.

³⁷ Б. Перуничкић, нав. дело, 261–263.

³⁸ М. Жујовић, нав. дело, 39; Ф. Каниц, *Србија земља и стиановништво*, I, Београд 1987, 110–111, 122–123.

³⁹ М. Жујовић, нав. дело, 38–39, 43.

планиран за много мањи број осуђеника, постао је током каснијих деценија сасвим неприкладан. Док је крајем педесетих у Топчидеру боравило око 500 робијаша, само од 1888. до 1898. године њихов број нарастао је са 1.391 на 2.616.⁴⁰ Скупеност простора и скромна финансијска средства осујећивали су сваку намеру да се образују засебне групе затвореника, зависно од узраста и тежине дела. У собе је затварано од 10 до 80 осуђеника, а свој животни простор малолетник је делио са просечно четири одрасла робијаша. Административна пракса учинила је да осуђеници за најтежи злочин и почетници у преступу служе казну у истом затвору.⁴¹

Препуштање уређивања унутарњих односа у ћелији самим кажњеницима поткопало је саме основе казненог система. Оставити малолетника у друштву искусних робијаша, значило је дати му мноштво нових учитеља. Споља посматрано, у топчидерском затвору владао је строг режим, помогнут мноштвом дисциплинских мера као што су одузимање постелњих ствари, умањени оброци или усамљен затвор.⁴² Наметнут кажњенику силом, тај систем поштован је само дању, пред будним оком седамдесетак затворских чувара. Пошто би се затвориле ћелије, власт је прелазила у руке самозваних собних старешина, чији се ауторитет најчешће заснивао на претходној криминалној биографији. Појмови правде, морала и закона које су они наметали малолетним кажњеницима, имали су мало заједничког са васпитним покушајима управе завода.⁴³

Сами затвореници признавали су да је робија, у ствари, висока школа различитих криминалних вештина. Током мукотрпних пољских радова стицала се физичка издржљивост и спретност, док су дуги часови доколице прекраћивани непрестаним разговорима о томе где и како обавити наредну пљачку.⁴⁴ Чињеница да су искуснији кажњеници и они који су први пут боравили у Топчидеру често стајали у односу учитељ – ученик, те упозорења правних експерата да се у рђаво уређеним затворима млади преступници спремају за највеће злочине, остали су без одјека.⁴⁵ Тек средином осме деценије XIX века отворена је озбиљна

⁴⁰ *Стајивништина*, 790.

⁴¹ *Србадија*, бр. 11–12, 1881; Т. Миленковић, нав. дело, 37; М. Жујовић, нав. дело, 5–6, 34–35.

⁴² М. Жујовић, нав. дело, 43–44.

⁴³ Сличан процес обуке у криминалним вештинама одвијао се и по затворима у јужној Угарској. Ј. Томић, *О узроцима злочина*, Нови Сад 1896, 199–203.

⁴⁴ М. Ценић, *Исход земље или моја шамновања*, Београд 1881, 117–121; *Србадија*, бр. 11–12, 1881; Т. Миленковић, нав. дело, 37.

⁴⁵ С. Бошковић, „О апсанам”, у: *Гласник српског ученог друштва*, X, 1858.

расправа о неодложној потреби реформе казних завода и увођењу тзв. ирског метода поступног затвора.⁴⁶

Упркос очигледној застарелости и врло озбиљним замеркама, систем заједничког затвора био је изузетно јевтин, услед чега је опстајао.⁴⁷ Увиђајући, ипак, погубан утицај топчидерске робијашнице на малолетне преступнике, Министарство правосуђа се 1902. године одлучило за половично решење. Према новој уредби малолетници осуђени на затворске казне убудуће ће бити смештани у пожаревачку казниону, где су животни услови били нешто сношљивији, док су они осуђени на казну робије и даље слати у Топчидер.⁴⁸

У низу пропуста српског казног система најозбиљнији је свакако била његова потпуна недоследност. Концепт принудног рада и окова којима је робијаш био излаган у Топчидеру стајао је у потпуној супротности са честим помиловањима и условним отпустима услед којих је тек једна десетина осуђеника одслужила затворску казну. Разлози за ту прекомерну благост били су добрим делом практичне природе. Недостатак простора и ниски здравствени услови увећавали су опасност појаве епидемија. Годишње је у топчидерском затвору боловало више од 60% кажњеника, а само 1898. године од болести је умрло 27 малолетника. Као последица једноличне исхране, шкрофулоза, анемија и скорбут били су уобичајена појава међу затвореницима.⁴⁹

Иако су се робијаши брзо привикли на политику честих отпуста и смањених казни, јаз између њих и света слободних ипак је растао, сразмерно времену које би провели у кажњеничкој колонији. Пуштени на слободу, робијаши су упућивани у место рођења и стављани под строг полицијски надзор.⁵⁰ Неприпремљен за нагли повратак у друштво, малолетни повратник из Топчидера налазио се пред већ познатим искушењима. Суочен са неповерењем заједнице и без потребних препорука, он је могао да бира између слабо плаћених физичких послова и ранијих криминалних навика. Бивши робијаши признавали су да се не сналазе у свету слободних, искрено сумњајући да ће се ту дуже задржавати.⁵¹ Према званичним подацима, од укупног броја отпуштених кажњеника између 1896. и 1900. године, сваки пети је враћен у Топчидер.⁵²

⁴⁶ Као узорни модел какав би требало увести у Србији, нуђен је савремено организован затвор у Лепоглави, у Хрватској. М. Жујовић, нав. дело, 101–103.

⁴⁷ Један кажњеник у Топчидеру просечно је коштао државу 0.60 динара дневно. М. Жујовић, нав. дело, 42.

⁴⁸ *Полицијски зборник закона, уредаба и расписа*, Београд 1906, 55.

⁴⁹ *Статистика*, 794; М. Жујовић, нав. дело, 108.

⁵⁰ *Казнени законик*, § – 37. а, б, в.

⁵¹ *Полицијски гласник*, бр. 9, 17, 18, 1897; Исто, бр. 10–11, 1903; Т. Миленковић, нав. дело, 37–38.

⁵² *Статистика*, ХСII, ХСIV, 726.

Годишњи профил малолетничког престајништва у Србији:⁵³

	ОПАСНА КРАЂА	ПРОСТА КРАЂА	ТЕЛЕСНА ПОВРЕДА	СИЛОВАЊЕ	УБИСТВО ИЗ НЕХАТА	УБИСТВО СА ПРЕДУМИШЉАЈЕМ
1888	154	50	49	13	32	25
1889	134	31	19	7	8	22
1890	168	40	30	15	34	21
1896	164	49	22	7	47	11
1897	158	67	26	10	55	10
1898	176	51	27	11	26	28
1899	118	64	22	7	37	26
1900	130	49	19	5	32	29

Број малолетника у кажњеничкој колонији у Тојчидеру:

	ИЗ ПРЕТХОДНЕ ГОДИНЕ	НОВОПРИДОШЛИ	СВЕГА МАЛОЛЕТНИХ	УКУПАН БРОЈ РОБИЈАША
1888	228	211	439	1391
1889	243	209	452	1611
1890	277	288	565	1528
1896	294	200	494	1846
1897	305	258	563	2222
1898	430	276	706	2616
1899	378	210	588	2319
1900	321	183	504	2062

Казнена полиција према малолетницима:

	ПОМИЛОВАНИ	УСЛОВНО ПУШТЕНИ	УМРЛИ	ОДБЕГЛИ	ОДСЛУЖИЛИ
1888	133	19	9	7	28
1889	150	15	8	3	26
1890	104	19	8	7	66
1896	120	39	7		20
1897	24	5	5		44
1898	147	65	27	1	86
1899	165	56	18		28
1900	128	26	3		42

⁵³ *Статистика*, 685, 691, 699, 766–774.

Summary

Vladimir Jovanović

Juvenile Delinquency in Serbia Towards the End of the 19th Century

The emergence of juvenile delinquency in Serbia during the first half of the 19th century did not attract particular attention of the government administration. All the way until 1873 police stick and switch represented the main instrument for disciplining the youth by the authority. Simplified, direct and above all inexpensive, such penal policy toward juvenile delinquency has been disturbed by a series of changes between 1873 and 1878. Abolishment of corporal punishment was soon followed by a period of Serbo-Turkish wars, which caused massive population movements and considerably increased the total number of children deprived of parental care. One of indirect consequences of wars was sudden upsurge of juvenile delinquency at the beginning of the eight decade of the 19th century.

The causes for burgeoning of this phenomenon in the following period should be sought in the organization of penal and correctional institutions, particularly in inhuman conditions that prevailed there. Juvenile beginners in law-breaking, as beggars, loafers and drifters, very often ended up in jail, where in the circle of misfits they acquired, reinforced and perfected their criminal abilities. After innumerable arrests and prison terms, a young delinquent was on the way toward serious criminal offenses, approaching the next stage in the penal policy – the Topčider prison. Experiences acquired in the company of experienced convicts and unreasonably lenient policy of release and suspended sentences contributed to further professionalization of juvenile delinquency in Serbia on the threshold of the 20th century.